

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ВИХОВАННЯ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
PO1-M22z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Родіна-Логвін Тетяна Олександрівна

Керівник:
Дорож Ірина Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач
кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент:
Галаманжук Леся Людвигівна,
доктор педагогічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	8
1.1 Шанобливе ставлення молодших школярів до навколишнього середовища: когнітивний аспект.....	8
1.2 Становлення екологічно-ціннісних орієнтацій молодших школярів у навколишньому середовищі	15
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИХОВАННЯ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ	38
2.1. Моніторинг стану вихованості шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища.....	38
2.2. Методичний інструментарій успішної реалізації засобів технологічної освіти для виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до навколишнього середовища	44
2.3. Аналіз стану вихованості у молодших школярів шанобливого ставлення до навколишнього середовища на уроках технологій.....	62
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Перспективи вирішення екологічних проблем на усіх рівнях (світовому, регіональному, локальному) залежать від загальної екологічної грамотності населення, розуміння витоків, суті і шляхів вирішення сучасної кризової екологічної ситуації. Саме вона визначає гостру необхідність формування екологічного мислення «екологізації усіх наук, усіх сфер людської діяльності». Тому, так актуально нині виховання шанобливого ставлення до навколишнього середовища підростаючого покоління, виховання людини, здатної в усіх видах трудової діяльності підпорядковувати свої потреби ідеї дбайливого використання природних ресурсів, захисту довкілля від знищення. Проте відповіді на екологічні проблеми слід шукати в сфері культури, оскільки в її основі лежать загальнолюдські цінності. Екологічна культура стає необхідною умовою подолання негативних наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище і є регулятором відносин у системі «людина – довкілля».

Проблема виховання шанобливого ставлення до навколишнього середовища – це, насамперед, проблема формування наукового світогляду школяра, оскільки він є ядром свідомості, додає єдність духовній зовнішності людини, озброює її соціально значущими і екологічно прийнятними принципами підходу до навколишнього природного середовища. Оскільки «світогляд є певною системою узагальнених поглядів і уявлень про навколишній світ і місце в ньому людини, що формуються в людській свідомості в процесі духовно-практичного засвоєння навколишнього середовища» [50, с.111], то його формування варто здійснювати й під час трудової діяльності школярів, тобто на уроках технологій.

Одним із необхідних механізмів цього процесу визнано екологічну освіту. В Україні для здійснення екологічної освіти є відповідна правова й нормативна база, зокрема: Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», Концепція екологічної освіти України тощо, у яких окреслюються умови модернізації системи вищої освіти – взаємозв'язок

академічних знань і практичних умінь, розвиток багаторівневої системи підготовки вчителя, варіативності й модульності освітніх програм, указується на обов'язковість викладання екологічних знань у всіх закладах дошкільної, загальної середньої та вищої освіти. Ці законодавчі акти стали ключовими в розвитку неперервної екологічної освіти в Україні, оскільки були визначені її концептуальні положення, цілі, зміст і методи.

Різні аспекти екологічної освіти, молодших школярів стали предметом вивчення багатьох дослідників. Філософські, загальнопедагогічні і психологічні аспекти екологічної освіти знайшли вивчали О. Біда, О. Буровський, Н. Борисенко, Ф. Вальвач, Т. Грітченко, О. Грошовенко, Н. Казанішена, Т. Кучай, В. Крисаченко, І. Малишевська, В. Мелаш, Т. Мірошніченко, В. Молодиченко, М. Назарук, Г. Пустовіт, В. Танська, Ю. Шишкіна та інші науковці. Науково-педагогічна література широко висвітлює особливості екологічної підготовки вчителів (Г. Баришнікова, Г. Білявський, Ю. Бойчук, Н. Борисенко, Д.-В. Борони, І. Бузенко, С. Глазачев, Н. Граматик, В. Гоблик, Ю. Гришаєва, О. Дорожко, О. Дронова, І. Зверева, С. Іващенко, Н. Кужанова, Л. Курняк, В. Краєвський, А. Львовчкіна, О. Микитюк, М. Назаров, Г. Пономарьова, С. Рудишин, І. Січко, С. Скрипник, Е. Сластьоніна, С. Совгіра, Г. Тарасенко, Л. Титаренко, І. Чайковська, О. Якименко, Г. Ярчук.) Низка авторів (О. Варакута, Г. Волошина, Н. Горобець, І. Жаркова, С. Жупанин, Г. Ковальчук, Т. Ковальчук, О. Крюкова, Д. Мельник, Л. Нарочна, І. Павленко, Л. Різник, Л. Салєєва, Л. Селюкова, Г. Тарасенко, Т. Тарасова, Г. Ткачук, Л. Чистякова, Л. Шаповал, Н. Щокіна та ін.) вивчають аспекти, пов'язані з екологічною освітою в процесі викладання різних навчальних предметів. Проблеми взаємозв'язку пізнавальної і практичної діяльності у конкретному соціоприродному середовищі, природо-охоронної діяльності учнів, узагальнення досвіду роботи сільських шкіл з охорони навколишнього середовища знайшли втілення у сучасних дослідженнях науковців (М. Вересов, М. Дуденко, І. Лебедь, Є. Сявавко, М. Матрусов, І. Юганзен, Н. Городецька).

Проте, незважаючи на значний інтерес дослідників до виховання шанобливого ставлення до навколишнього середовища, все ще недостатньо уваги відводиться вивченню технологічної освіти, як засобу виховання у здобувачів початкової освіти шанобливого ставлення до навколишнього середовища. Цим зумовлюється вибір теми нашої кваліфікаційної роботи **«Виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища на уроках технологій».**

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально довести ефективність методичного інструментарію виховання шанобливого ставлення до навколишнього середовища у молодших школярів і апробувати їх в ході дослідно-пошукової роботи.

Об'єкт дослідження: процес виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища.

Предмет дослідження: методичний інструментарій виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища на уроках технологій

Завдання дослідження:

1. Здійснити філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження та здійснити дефінітивний аналіз змісту основного категоріального апарату.

2. Виявити сутність і науково обґрунтувати особливості виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища на уроках технологій.

3. Визначити критерії, показники та виявити рівні вихованості шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища.

4. Розробити методичний інструментарій виховання шанобливого ставлення до навколишнього середовища у молодших школярів на уроках технологій.

5. Експериментально перевірити ефективність впровадження методичного інструментарію виховання шанобливого ставлення до

навколишнього середовища у молодших школярів засобами технологічної освіти.

У зв'язку з поставленими завданнями нами були використані наступні **методи** дослідження:

– *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної та спеціальної літератури; вивчення та узагальнення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти з виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до навколишнього середовища; аналіз освітньо-програмної документації; аналіз, синтез теоретичних даних дали можливість систематизувати теоретичні матеріали з виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до навколишнього середовища засобами технологічної освіти;

– *наочні*: демонстрація зразків та способів технологічної діяльності;

– *практичний*: самостійне виконання дітьми елементів технологічної діяльності.

– *емпіричні*: розповідь, бесіда, використання художнього слова; створення проблемної ситуації; анкетування та соціологічні опитування здобувачів початкової освіти; спостереження за молодшими школярами; діагностика рівня виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до навколишнього середовища, якісний і кількісний аналіз отриманих даних, їх табличне, графічне зображення; експертна оцінка;

– *методи обробки даних*: метод кількісного та якісного аналізу результатів дослідження.

Практичне значення дослідження визначається виявленням у розробці та впровадженні методичного інструментарію виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища на уроках технологій. Розроблено та експериментально апробовано систему вправ та завдань спрямовані на виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища на уроках технологій, методичну доцільність її використання у процесі технологічної освіти молодших школярів в умовах концепції Нової української школи.

Апробація роботи. Основні положення та результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи у Кам'янець-Подільському ліцеї № 16 Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області та

Крім того, апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом доповідей на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, науково-практичних семінарах.

Публікації. Було опубліковано дві статті: «Культурологічне значення навколишнього середовища на формування особистості молодших школярів у процесі організації технологічної діяльності» (2023), «Вплив художньої праці на формування креативно-технологічних здібностей молодших школярів» (2023).

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків розміщених на 74 сторінок основного тексту, списку використаних джерел зі 68 позицій та додатків.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів теоретичного пошуку та дослідно-експериментальної роботи дозволило зробити такі висновки:

1. Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження надав можливість здійснити дефінітивний аналіз ключових понять дослідження й усвідомити проблемне поле дослідження. Так, було з'ясовано, що шанобливе ставлення молодших школярів до навколишнього середовища – це процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості з метою здійснення нею раціонального взаємодії з навколишнім середовищем. У процесі виховання шанобливого ставлення до навколишнього середовища здійснюється засвоєння екологічних знань, умінь та навичок; формується екологічне світогляд, відповідальне ставлення до довкілля, зокрема до середовища рідного краю. В цей час учні приділяють особливу увагу формуванню морально-екологічного ставлення до навколишнього світу. В структурі світоглядної культури майбутнього вчителя виокремлено такі компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний. На основі аналізу науково-педагогічної літератури з'ясовано, що ефективними засобами виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища можуть вважатися уроки технологій.

2. На основі здійсненого теоретичного аналізу структури вихованості шанобливого ставлення до навколишнього середовища в здобувачів початкової освіти та були визначені критерії та показники її сформованості: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний.

Було встановлено рівні вихованості шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища, котрі можуть бути досягнуті в процесі вивчення технологічної освіти:

високий (високим обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи, розумінням причин та шляхів вирішення екологічних проблем, високими знаннями норм екологічної етики, вмінням аналізувати екологічні наслідки

різних життєвих ситуацій, розумінням екологічних зв'язків та залежностей між об'єктами природи, між природою та людиною, здатністю обґрунтувати їх за допомогою мовлення; тип ставлення до природи – позитивне емоційно-ціннісне; у дітей сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які вони самостійно застосовують, раціонально використовують ресурси природи);

середній (обсягом уявлень дітей в межах програми, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, здатністю диференціювати живі й неживі істоти, частково визначати окремі потреби живих організмів, називати деякі умови, необхідні для їхнього життя, відсутністю розуміння цілісності природи, залежності життя і здоров'я людини від чинників природного середовища, утрудненнями з аргументацією судження; тип ставлення до природи – змішаний; у дітей сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які застосовуються епізодично, розуміють, проте зрідка нераціонально використовують дари природи.);

низький (недостатній обсяг уявлень про об'єкти та явища навколишнього середовища, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, недостатнім усвідомленням залежності живого організму від чинників середовища, нерозумінням екологічних зв'язків, цілісності природи, відсутністю аргументації суджень; тип ставлення до природи – споживацький чи змішаний; уміння та навички догляду за об'єктами навколишнього середовища в основному сформовані, але рідко застосовуються).

3. Визначено й експериментально доведено ефективність методичного інструментарію виховання шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища на уроках технологій:

- забезпечення фонду екологічних знань учнів щодо змісту і форм технологічної діяльності;
- реалізація аксіологічного підходу до формування мотивів технологічної діяльності молодших школярів за законами збереження екології;
- формування у учнів активної екологічної позиції у процесі рефлексивно-

творчої діяльності на уроках технологій.

4. Аналіз одержаних результатів, порівняння якості виконання діагностичних процедур учнями контрольних і експериментальних груп після формувального етапу експерименту довели ефективність виокремлених педагогічних умов та застосування запропонованої методики їх реалізації для підвищення рівня вихованості шанобливого ставлення молодших школярів до навколишнього середовища на уроках технологій. Спеціально організована технологічна діяльність з дотриманням визначених педагогічних умов сприяє як кількісним, так і якісним змінам у рівні досліджуваної дефініції.

За час проведення формувального етапу експерименту збільшення учнів, які виявили високий рівень вихованості шанобливого ставлення до навколишнього середовища у контрольній групі, відбулося лише на 2.6% рази. В експериментальній групі кількість учнів з високим рівнем вихованості шанобливого ставлення до навколишнього середовища збільшилася майже на 49,5% разів. Кількість же здобувачів початкової освіти, які виявили низький рівень вихованості шанобливого ставлення до навколишнього середовища у контрольній групі зменшилася лише на 1,9% рази, у той час, як кількість таких учнів в експериментальній групі зменшилася в 8 разів.

Отже, мети дослідження досягнуто, завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. М. Основи екології : навч. посібник. Київ : ЦНЛ, 2005.
2. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» / [Електронне видання] : методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. 75 с.
3. Бальоха А. С. Новітні підходи до формування природознавчої компетентності майбутніх учителів початкової школи у контексті нової української школи. *Підготовка сучасного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах розбудови Нової української школи*: зб. матеріалів Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф., 19-20 квіт. 2018 р. Херсон: Борисфен-про, 2018. С. 79–80.
4. Баранюк І. Г. Василь Сухомлинський про вплив природи на розумове виховання дитини. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Педагогічні науки / ред. кол.: В. В. Радул [та ін.]. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 101. С. 44–51.
5. Бех І. Д. Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Інститут проблем виховання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ. 2017. Вип. 21, кн 1, С. 6–20.
6. Беленька Г. В., Гапченко В. А. Формування емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей п'ятого року життя засоби художнього слова. *Молодий вчений*, 2018 (8), С. 7–11.
7. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи : методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115с
8. Біда О. А. Підготовка вчителів до екологічного виховання молодших школярів на уроках природознавства. Київ: Науковий світ, 2000. 44 с
9. Борзик О. Б., Шепель І. М. Шляхи виховання екологічної культури в освітньо-виховному процесі початкової школи. *Педагогіка формування творчої*

особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 63, Т. 1. С. 105–109.

10. Боровик А. Формування культури спілкування молодших школярів на уроках «Я у світі». *Проблеми та виклики дошкільної і початкової освіти* : зб. наук. праць / за заг. ред. Н. А. Басюк. Житомир: вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2020. У 2-х ч. Ч. I. 68 с

11. Бузенко І. Л. Методика реалізації педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Запорізького національного університету.* Сер. Педагогічні науки. 2017. № 2. С. 84–91.

12. Варго О. М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2007. 19 с

13. Варениченко А. Б., Мелаш В. Д. Випереджаюча екологічна освіта для сталого розвитку : теорія та практика: навч. посіб. Рига, 2018. 72 с.

14. Вороненко Т. І. Екологічні знання як компонент екологічної освіти і виховання. *Рідна школа.* 2012. № 3. С. 21–24.

15. Геккель Ернст Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с

16. Гільберг Т. Г. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: технологічна освіта у початковій школі» : для пед. працівників. Київ : Генеза, 2021. 160 с.

17. Гільберт Т., Тарнавська С., Грубіян Л., Павич Н. Я досліджую світ підруч. для 3 кл. закл. загал. середн. освіти : у 2 ч.. Ч.2. Київ : Генеза, 2020. 160 с.

18. Гільберт Т., Тарнавська С., Грубіян Л., Павич Н.Я досліджую світ підруч. для 3 кл. закл. загал. середн. освіти : у 2 ч.. Ч.1. Київ : Генеза, 2020. 160 с.

19. Гільберт Т., Тарнавська С., Павич Н.Я досліджую світ підруч. для 2 кл. закл. загал. середн. освіти у 2 ч.Ч.1. Київ : Генеза, 2019. 144 с.

20. Гільберт Т., Тарнавська С., Павич Н.Я досліджую світ підруч. для 2 кл. закл. загал. середн. освіти у 2 ч. Ч.2. Київ : Генеза, 2019. 144 с.

21. Гільберт Т., Тарнавська С., Павич Н.Я досліджую світ підруч. для 4 кл. закл.

загал. середн. освіти у 2 ч. Ч.2. Київ : Генеза, 2021. 160 с.

22. Гільберт Т., Тарнавська С., Павич Н.Я досліджую світ підруч. для 4 кл. закл. загал. середн. освіти у 2 ч. Ч.1. Київ : Генеза, 2021. 160 с.

23. Грошовенко О. П. Формування дбайливого ставлення молодших школярів до природи у процесі позаурочної еколого-виховної роботи. *Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів*: зб. матеріалів III регіон. наук.-практ. конф. Бар: БГПК ім. М. Грушевського, 2006. С. 223–226.

24. Грошовенко О. П. Формування екогуманістичної позиції молодшого школяра в умовах шкільного навчання. *Молодий вчений*. 2018. № 1. С. 283-288.

25. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>

26. Довбаш А. Формування емоційно-ціннісного ставлення до природи у молодших школярів. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти* : зб. наук. праць / за заг. ред. Н. А. Басюк. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 292 С.

27. Дубовий В. І., Дубовий О. В. Екологічна культура: навчальний посібник. Херсон : Грінь Д. С., 2016. 256 с

28. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.

29. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

30. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. № 38–39.

31. Карпенко В. П., Мостов'як І. І., Пушкарьова-Безділь Т. М.. Оцінювання сформованості екологічних компетентностей: Навчально-методичний посібник. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 59 с.

32. Козуля Т. В. Три составляющие мироздания, их связь с экологией и развитием новых научных направлений в образовании *Теорія і практика управління соціальними системами*: Щоквартальний науковопрактичний

журнал. Харків: НТУ «ХПІ». 2004, №3. С.111-118.

33. Колток Л., Мельникович А.. Уроки серед природи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», 2018. Том 18, № 18, С. 137–143.

34. Концепція «Нова Українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>; <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.

35. Курняк Л. М. Формування екологічної культури як пріоритет сучасної освітньої політики. *Мультиверсум. Філософський альманах* : зб. наук. праць. 2006. Вип. 56. С. 223-227.

36. Лбовочкіна А. М. Психологія розвитку екологічної культури студентської молоді. автореф. дис. ... док. пед. наук: 09.00.07. Київ 2013. 42 с.

37. Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку: Монографія. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2008. 440 с.

38. Матвєєва Н. О. Екологічне виховання молодших школярів гірських шкіл. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 10. С. 37–39.

39. Мішеченко В. В. Формування екологічної свідомості учнів початкової школи засобами музично-естетичної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 64. Т. 2. С. 70–74.

40. Нечитайло Л. Г. Формування екологічної культури молоді : практичний посібник. Балаклія, 2018. 75 с.

41. Нова українська школа : poradnik vohovatelyu grupy prodovzhenogo dnia y zakladaх zagalnoї serednjoї osvіti : navchalno- metodичний posіbник / za red. G. I. Dmytriv, G. D. Strilchik. Lviv: Svіt, 2019. 224 s.

42. Нова українська школа : poradnik dlya vchytelya / za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2019. 208 s.

43. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої

школи / за ред. М. Грищенка. Київ, 2016. 40 С. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/20195>

44. Папп Д. Д. Сучасний стан екологічної свідомості та економічної культури населення Закарпаття та напрямки їх формування. *Сталий розвиток економіки*. Міжнародний науково-виробничий журнал. 2019. Вип. 42 С. 164–171.

45. Паршук С. М. Методика навчання технологічної освітньої галузі : навчально-методичний посібник. Миколаїв : видавець Румянцева Г. В., 2023. 148 с.

46. Піроженко, Т. О., Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Ладивір С. О. та ін. Прийняття дитиною цінностей: посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово» 2018.

47. Пруцакова О. Л. До проблеми формування екологічної компетентності школярів. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2009. Вип. 162. С. 132–138.

48. Пустовіт Г. П. Елементи екологізації навчально-виховного процесу позашкільного закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Збірник наукових праць. Київ Житомир : Вид-во Волинь, 2003. Кн. 1. С. 298–302.

49. Савицька Д. О., Сорочинська О. А. Формування основ екологічної культури в дітей віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Сучасні тенденції та концептуальні шляхи розвитку освіти і педагогіки* [зб. науку пр.]: матеріали III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2021. С. 8-15.

50. Сербин І. В. Формування екологічних умінь майбутніх учителів. *Проблеми формування екологічної свідомості особистості* /За ред. О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонової: Зб. наук. праць. Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. С. 41-45.

51. Тарасенко Г. С. Естетико-екологічна культура вчителя як особистісний і педагогічний феномен. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 141-150.

52. Тарасенко Г. С. Відкрийте дітям дивосвіт природи: poradnik для батьків з виховання душі і серця дитини. Вінниця, 2008. 239 с.

53. Тарасенко Г. С., Іваниця Г. А. Ключові підходи НУШ : теорія і практика

впровадження: навчально-методичний посібник. Вінниця: Рекламно-виробнича компанія «JAM», 2021. 118 с.

54. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти I ступеня (під керівництвом О. Я. Савченко). URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/>.

55. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти I ступеня (під керівництвом Р. Б. Шиян). URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/>.

56. Толстих О. О. Формування естетичного досвіду молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Педагогічна науки*. Збірник наукових праць. 2011. Том 1. № 58. С. 272-276.

57. Трудове виховання молодших школярів в умовах реформування початкової освіти : монографія / [Л. А. Гуцан, Л. І. Гриценко, О. Л. Морін, З. В. Охріменко ; за ред. Л. А. Гуцан]. Київ, 2019. 152 с.

58. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні: Рідне слово. Педагогічні твори: В 2 Т. Київ, 2020. Т.1.

59. Федій О. А., Зуб Ю. С. Формування екологічної культури молодших школярів засобами естетотерапії. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті*: зб. наук. праць. Полтава: Шевченко Р. В., 2018. С. 125–134.

60. Формування ціннісного ставлення до природи у молодших учнів. URL: <https://naurok.com.ua/opis-dosvidu-formuvannya-cinnisnogo-stavlennya-do-prirodi-u-molodshih-uchniv-70953.html>

61. Шевчук К., Тирон О. Залучення молодших школярів до природоохоронної діяльності як умова формування ціннісного ставлення до природи. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету*. Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2022. С. 193-195.

62. Шичева О. М. Екологічна освіта. Світовий досвід. URL: <https://naurok.com.ua/ekologichna-osvita-svitoviy-dosvid-127376.html>

63. Штанько В. Р. Трудове виховання і політехнічне навчання при викладанні

біології. Таврійський вісник освіти, 2017. 1(57), С. 159-163.

64. Юркова Т. Екологічні цінності розвитку особистості. *Гуманізм та освіта*: електронне наукове видання матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції МОУ, АПН, Вінницького нац. техн. Університету URL: <http://cont.vstu.edu.ua/humed/2006/txt/06ytfcro.html>.

65. Aldo Leopold. A Sand County Almanac: And Sketches Here and There. New York: Oxford University Press, 2002.

66. Galyna Tarasenko, Bohdan Nesterovych. Philosophical Comparativism About Search of Common Ways of Ecological Problems Based on the Dialogue of Cultural Matrices of the East and West (Філософська компаративістика про пошук спільних шляхів вирішення екологічних проблем на основі діалогу культурних матриць Сходу і Заходу). *Confrontation and Cooperation: 1000 Years of Polish-German-Russian Relations*. Volume 4: Issue 1, 2018. P. 22–26.

67. *Global Ecology: A new Arena of Political Conflict* / Ed. by W. Sachs. London & New Jersey: Zed Books, 1995. 262 p

68. Townsend C. R., Begon M. E., Harper J. L. *Okologie*. Berlin: Springer, 2009. 720 p.